

ВЗАЄМНЕ СТРАХУВАННЯ СУДНОВЛАСНИКІВ. ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Для розуміння сутності взаємного страхування судновласників важливо дослідити досвід іноземних держав у сфері взаємного страхування.

До недавнього часу це страхування здійснювалося майже виключно в клубах взаємного страхування судновласників [7, 27]. Термін «клуб» є характерним для іноземного найменування цього типу страхової організації, яку у вітчизняній літературі прийнято називати товариством взаємного страхування [2], рідше — «страховим кооперативом» [4, 87]. У цій статті буде використовуватися прийнятий законодавцем термін «товариство взаємного страхування» (далі — ТВС).

ТВС, за традицією, в країнах ЄС називають Protecting and Indemnity Clubs або скорочено P & I Clubs, що пояснюється історичними причинами.

Первинною підставою для утворення таких товариств послужила та обставина, що за договором морського страхування у Великій Британії відповідальність страховика у разі зіткнення суден (в цілях стимулювання дбайливого ставлення до суден) обмежувалася трьома чвертями збитків, понесених судновласником — страхувальником. 25% збитку залишалося невідшкодованими. Це і спонукало судновласників, зацікавлених у найбільш всеосяжній страховій охороні їхнього майна, удатися до організації об'єднання в цілях розкладання вказаних збитків, що досягнули кого-небудь із них, між всіма членами асоціації. Так виникли взаємні товариства по страхуванню корпусів суден, або каско суден (The Mutial Hull Underwriting Associations), що послужили прообразом сучасних P & I Clubs. У подальшому ці товариства стали приймати на страхування не тільки 1/4 збитків від зіткнення суден, але й ряд інших ризиків (наприклад, відповідальність судновласника за шкоду, заподіяну членам суднового екіпажу, пасажиром або береговим робітникам, а також за збитки від пошкодження судном портових споруд і т. ін.), об'єднаних загальною назвою Indemnity risks. Відповідно і товариства, що займалися страхуванням таких ризиків, іменувалися Indemnity Clubs.

У той же час судновласники відчули потребу і в захисті своїх майнових інтересів, пов'язаних з їх відповідальністю за збереження вантажів, що транспортуються ними (нестача, пошкодження і т. ін.). Подібного роду ризики стали приймати виниклі незабаром Protecting Clubs. Потім ці організації поступово злилися в єдині Protecting and Indemnity Clubs, зберігаючи до недавнього часу різні грошові фонди для компенсації збитків по Protecting and Indemnity risks. Проте нещодавно ці роздільні фонди також були об'єднані, у зв'язку з чим у даний час розмежування Protecting and Indemnity risks втратило практичне значення, зберігшись лише у назві відповідних клубів як дань історичній традиції [3].

Розвиток міжнародних перевезень привів до скликання в 1924 р. Міжнародної конференції в Брюсселі, наслідком якої стало прийняття міжнародної Конвенції про коносамент та Гаазьких правил, що обмежують відповідальність судновласників [5, 7–12].

Взаємне страхування судновласників набуло поширення у світі. Зараз у світі діє більше ніж 70 P & I Clubs, найбільш крупними з яких є клуби Англії, Швеції, Норвегії, США та Японії.

Проте якщо, наприклад, американські та скандинавські товариства побудовані в основному за національною ознакою, то крупні англійські клуби налічують у числі своїх членів судновласників більше ніж шістдесят країн.

Коло страхових ризиків у цих товариствах вельми широке — від похоронних витрат у зв'язку із смертю члену екіпажу до штрафів, що стягуються портовими властями за порушення митних, санітарних та інших правил.

В європейській страховій теорії ТВС даються різні визначення, які дозволяють зрозуміти особливість цієї організаційно-правової форми страховика.

Товариство взаємного страхування, наприклад, розглядається як добровільне об'єднання осіб, засноване на системі взаємних зобов'язань. При цьому члени об'єднання беруть на себе зобов'язання лише в межах сплаченого ними страхового внеску і здійснюють, таким чином, страхування один одного (взаємно страхуються) проти визначених, ними ж встановлених ризиків або ж обіцяють один одному деяку допомогу (наприклад, допомога по рятуванню, дітям та вдовам загиблих), гарантуючи один одному рівні права з однією лише відмінністю — у розмірі сплачених страхових внесків, виключаючи при цьому отримання якого-небудь доходу; як об'єднання фізичних або юридичних осіб, які погодилися на свій страх і ризик зробити спільно все необхідне, щоб покрити (компенсувати) ці збитки; або як некомерційне товариство, утворюване для страхування ризиків їх же членів, які шляхом сплати фіксованого або змінного (варійованого) внеску гарантують цим останнім повне врегулювання один одному зобов'язань, що випливають з договору товариства.

ТВС розглядається значною мірою не як поширена форма товариства, а швидше як асоціація, відмінна від інших страхових компаній так званим подвійним зв'язком.

Член ТВС, або, як він ще іменується, особа, що приєдналася до договору, є одночасно членом товариства і його страхувальником. Тому в ТВС розрізняють два типи відносин: асоціативний (кооперативний) та контрактний (договірний). Перший ґрунтується на статусі, зв'язку на основі членства, другий — на зв'язку через зобов'язання на основі договору страхування. Виходячи з мети діяльності ТВС, ці зв'язки нероздільні: членам товариства надається страховий захист, тоді як втрата якості страхувальника спричиняє за собою і втрату якості члена товариства.

Особливості ТВС ясніше проявляються порівняно з акціонерною формою. В акціонерне товариство статутний капітал вкладається з єдиною метою — отримання доходів. Натомість метою ТВС є не отримання прибутку для власників-акціонерів, а страхування осіб, що приєдналися до договору, за най-

сприятливішою ціною за ризик і на якнайкращих умовах. Іншими словами, член ТВС користується послугами, які жодна із страхових організацій у даний момент не може йому запропонувати, оскільки страхування здійснюється за тарифами, які найбільш прийнятні для осіб, що приєдналися до договору, а не для потреб підприємництва в даний момент.

Тому товариствам взаємного страхування, як правило, властиві такі основні ознаки [6, 31–34]: некомерційна мета діяльності, страхування ризиків членів самого товариства, регулювання зобов'язань членів товариства, відсутність статутного капіталу (статутний капітал в ТВС замінений засновницьким фондом, який може утворюватися внесками членів товариства або позичкою (позикою)). Законодавством може бути встановлений мінімальний розмір засновницького фонду. Винятковим предметом діяльності ТВС є страхування ризиків осіб, що приєдналися до договору. Якщо особа приєднується до договору, то вона водночас стає і членом товариства, і його страхувальником.

За загальним правилом перелік ризиків, що підлягають страхуванню, вноситься самими членами товариства. Але це не означає заборони для ТВС вдаватися до послуг посередників (агентів, брокерів). У випадку, коли брокер все ж таки використовується, його послуги сплачує судовласник, а не ТВС.

У товариств взаємного страхування є і особливості у створенні та змісті установчих документів. Так, у статуті обов'язково вказуються [1, 30–31]:

- предмет, термін діяльності, юридична адреса, назва, територія, порядок і умови набування і виконання зобов'язань членами товариства;
- мінімальне число осіб, що приєдналися до договору (членів товариства). Вказівка мінімального числа осіб, що приєдналися до договору, необхідна для того, щоб товариство могло збалансовано компенсувати ризики;
- види страхування, що проводяться товариством;
- мінімальна сума страхових внесків у перший рік, із вказівкою внесків, яких повинно бути повністю внесено до реєстрації.

Як і інші товариства, ТВС можуть одержувати додаткові кошти, наприклад, шляхом дарувань і позик. Вони також мають право утворювати додатковий фонд з метою забезпечення платоспроможності. Органи управління і контролю в ТВС, як правило, такі ж, як і в акціонерних товариствах, але з урахуванням елементів специфіки товариства. Це — загальні збори, адміністративна рада, управління (дирекція) і ревізори.

Важливе значення має законодавча заборона в європейських країнах на встановлення цензової системи для участі в загальних зборах. Кожен член товариства має право на один голос незалежно від будь-яких своїх якостей.

Діяльність ТВС підконтрольна відомству страхового нагляду.

Відповідно до статуту ТВС може мати фіксований або варійований (змінний) страховий внесок. Внесок вважається фіксованим, коли його розмір визначений з початку і на весь фінансовий рік як страхова премія, без можливості зменшення або докладання. Варійованість страхових внесків потрібна для відновлення балансу, стійкості технічних результатів страхових операцій. Це може виражатися у зменшенні внесків або в їх докладанні. Варійованість вне-

ску є додатковою формою забезпечення фінансової стійкості товариства. Що стосується зобов'язань, то вони не зменшуються залежно від результатів фінансового року.

Рішення про прийняття нових осіб, що приєдналися до договору, і про тарифікацію їх ризиків, приймається адміністративною радою. Заборонено надання будь-якої переваги до осіб, що приймаються в ТВС.

Члени товариства не повинні сплачувати більше суми фіксованого страхового внеску, записаного в полісі, або більше максимальної суми варійованого внеску.

ТВС, як правило, є зареєстрованою компанією з обмеженою відповідальністю. Причому обмеження відповідальності у цьому випадку полягає в тому, що при ліквідації товариства його члени зобов'язані внести внески, які не перевищують певної суми.

Треба відзначити, що характерною відмінністю ТВС від традиційних страховиків є діяльність ТВС, яка виходить за рамки суто страхових функцій. Послуги, що надаються судновласникам ТВС при настанні страхових випадків, є не менш важливою складовою частиною взаємного страхування, ніж відшкодування збитків, оскільки вони спрямовані на їх зниження і водночас на зниження вартості страхування.

В цілому ці послуги зводяться до такого: а) консультації членам ТВС при настанні страхових випадків; б) видача гарантійного забезпечення для звільнення судна від арешту або для запобігання арешту; в) призначення сюрвейерів та інших фахівців від імені судновласників; г) надання допомоги у врегулюванні вимог до судновласника; д) призначення адвокатів від імені судновласників для ведення судових і арбітражних справ і контролю за ними; е) підбір кореспондентів ТВС у портах і керівництво ними; ж) збір статистичних даних про страхові випадки, виявлення з них таких, що найчастіше повторюються, і вживання превентивних заходів щодо цього.

Фахівці, що призначаються ТВС, включаючи адвокатів, діють від імені судновласників, але повністю підзвітні керівникам ТВС. Останні на підставі їх доповідей дають консультації, рекомендують шляхи врегулювання претензій, ведення справ і т. ін.

У кожного ТВС є свої кореспонденти майже в усіх портах світу. Кореспонденти практично здійснюють функції ТВС в місцевому масштабі. Підзвітні вони в першу чергу не членам ТВС, а керівництву ТВС.

Як правило, кореспонденти ТВС — це компанії, що спеціалізуються на наданні таких послуг і володіють достатньо високою кваліфікацією. В Україні в даний час відбувається налагодження кореспондентської мережі іноземних клубів взаємного страхування для обслуговування судновласників у національних портах.

Досить часто одна й та сама компанія є кореспондентом декількох ТВС. Це призводить до конфлікту інтересів, особливо при зіткненні суден різних ТВС, коли в даному порту є тільки одна фірма-кореспондент.

Кореспонденти ТВС повинні виконувати такі обов'язки: а) орієнтувати капі-

тана і давати йому рекомендації стосовно місцевого законодавства, правил і підготовки документації; б) призначення місцевого сюрвейєра, експерта і адвоката; в) збір доказів і первинне опитування свідків; г) контроль за діяльністю сюрвейєрів, експертів і адвокатів і розміром пов'язаних із цим витрат; д) давання рекомендацій за умов необхідних гарантій і, після отримання інструкцій, видача гарантійних листів від імені ТВС; е) швидка і кваліфікована інформація страховиків про інцидент з дачею рекомендацій; ж) врегулювання претензій відповідно до інструкцій страховиків; з) виставлення рахунків за надані послуги страховикам або судновласникам.

Окрім конкретних дій, пов'язаних із страховими випадками, від кореспондента ТВС очікуються також дії по збору та інформації страховиків та їх членів про розвиток законодавства, про нові правила та інші проблеми, що впливають на страхування відповідальності, веденню робочих дос'є на місцевих експертів, сюрвейєрів і адвокатів, підтримці контактів з місцевими властями і т. ін. Слід зазначити, що кореспондентські фірми надають також за проханням і за рахунок судновласників багато послуг і по незастрахованих ризиках.

За правилами всіх ТВС судновласник повинен сам врегулювати вимоги до нього, а потім пред'являти сплачені суми для компенсації ТВС.

Водночас судновласник зобов'язаний негайно повідомити ТВС про випадок, що відбувся, або події, які можуть спричинити відповідальність судновласника. Одержавши таке повідомлення, ТВС може активно втрутитися і навіть узяти врегулювання інциденту на себе, але від імені судновласника. У будь-якому випадку судновласник не має права сплачувати пред'явлені до нього вимоги по застрахованих ризиках без згоди ТВС або всупереч його рекомендаціям. При недотриманні цього ТВС може відмовити повністю або частково у відшкодуванні збитків.

Література

1. Бичикашвили П. Г. Общества взаимного страхования // *Страховое право*. 2001. № 1. С. 26–31.
2. Гриппин Г. В. Общества взаимного страхования // *Страховое право*. — 2000. — № 4. — С. 47–51.
3. Красильникова О. С. Формування інституту страхування відповідальності судновласника // *Актуальні проблеми держави та права*. — 2005. — Вип. 24. — С. 299–303.
4. Мусин В. А. Сущность и предмет морского страхования по советскому и иностранному праву / В. А. Мусин. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1971. 102 с.
5. Правила перевозки грузов морем: Гаагские правила, Гаагско-Висбийские правила, Гамбургские правила: учеб.-метод. пособие / сост.: В. В. Додин, С. А. Кузнецов. — 1999. — 44 с. — (Б-ка журн. «Торговое мореплавание». Серия: Рабочие тетради; № 12/IV).
6. Пылов К. И. Страхование / К. И. Пылов. М.: Рос. Юрид. Дом, 1995. 315 с.
7. Федоров В. П. Экономические проблемы страхования на морском флоте / В. П. Федоров. М.: Транспорт, 1981. — 189 с.

Анотація

Адамов А. С. Взаємне страхування судновласників. Досвід європейських країн. — Стаття.

Стаття присвячена вивченню історії виникнення і розвитку клубів взаємного страхування судновласників, а також принципам їх діяльності. Автором аналізуються причини зародження суспільств взаємного страхування судновласників, наголошуються країни їх виникнення і види-

ляється специфіка діяльності суспільств взаємного страхування судновласників. У статті виділяються проблемні питання, які виникали в процесі формування і функціонування клубів взаємного страхування судновласників.

Ключові слова: взаємне страхування, клуб взаємного страхування, суспільства взаємного страхування, страхова премія (внесок), відповідальність судновласників, фіксований або варійований (змінний) страховий внесок, страхове відшкодування, страховик, сюрвеєр.

Аннотация

Адамов А. С. Взаимное страхование судовладельцев. Опыт европейских стран. — Статья.

Статья посвящена изучению истории возникновения и развития клубов взаимного страхования судовладельцев, а также принципам их деятельности. Автор анализирует причины зарождения обществ взаимного страхования судовладельцев, отмечаются страны их возникновения и выделяется специфика деятельности обществ взаимного страхования судовладельцев. В статье выделяются проблемные вопросы, которые возникали в процессе формирования и функционирования клубов взаимного страхования судовладельцев.

Ключевые слова: взаимное страхование, клуб взаимного страхования, общества взаимного страхования, страховая премия (взнос), ответственность судовладельцев, фиксированный или варьируемый (переменный) страховой взнос, страховое возмещение, страховщик, сюрвеер.

Summary

Adamov A. S. Mutual Insurance of Shipowners. European Countries Experience. — Article.

The indicated article is devoted the study of history of origin and development of clubs of mutual insurance of shipowners, and also principles of their activity. An author analyse reasons of origin of fund of shipowners associations, the countries of their origin are marked and the specific of activity of fund of shipowners associations is selected. Problem questions which arose up in the process of forming and functioning of clubs of mutual insurance of shipowners are selected in the article.

Keywords: mutual insurance, club of mutual insurance, fund association, insurance premium (payment), responsibility of shipowners, fixed or varied (variable) insurance payment, benefit, insurer, sурveer.

УДК 347.764:368.19:7

В. О. Токарева

ДОГОВІР СТРАХУВАННЯ ПРЕДМЕТІВ МИСТЕЦТВА ТА КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Традиційно, визначають три види страхування залежно від майнових інтересів, що підлягають страховому захисту: майнове, особисте та страхування відповідальності. Зазначені види страхування у свою чергу мають свої підвиди.

Страхування художніх колекцій, картин, гравюр, малюнків, унікальних предметів, гобеленів, антикваріату, художніх виробів із скла, виробів з дорогоцінних металів, виробів з коштовного, напівдорогоцінного та кольорового каміння та інших цінностей та предметів мистецтва належить до майнового страхування.

Досить довгий період часу страхування подібних об'єктів здійснювалося більшістю українських та російських страховиків по загальних правилах, прийнятих страховиками, та договорах майнового страхування, які спочатку розроб-